

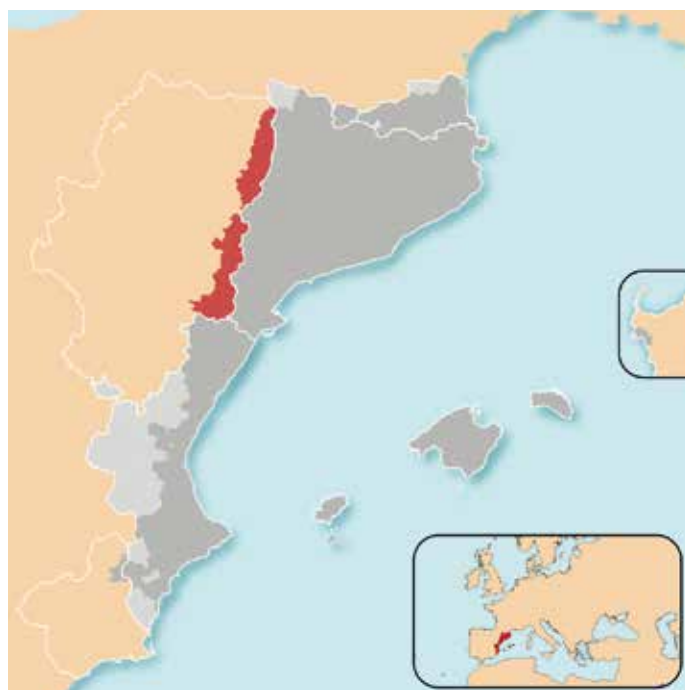
Els usos lingüístics a la Franja d'Aragó: resultats d'una investigació recent

Javier Giralt Latorre
Universitat de Saragossa

En el 2018 va sortir a llum el llibre *Llengua i societat a la Franja*¹, una publicació que presenta l'anàlisi de l'enquesta d'usos lingüístics realitzada a la Franja en el 2014, amb l'objectiu d'oferir informació sobre la realitat sociolingüística dels municipis catalano-parlants d'Aragó. En aquest treball, a més, es comparen els resultats amb els de la primera enquesta feta en el 2004 i permet d'estendre la comparació a altres estudis del mateix tipus elaborats en altres àrees catalanòfones.

L'enquesta d'usos lingüístics de la Franja del 2014 i la seva explotació és fruit de la col·laboració de la Generalitat de Catalunya, la Universitat de Saragossa i el consorci Campus Iberus, i s'emmarca en les enquestes sociolingüístiques que s'han dut a terme en els territoris de parla catalana, impulsades per la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya. El Govern d'Aragó, per mitjà de la *Dirección General de Política Lingüística del Departamento de Educación, Cultura y Deporte*, la *Cátedra «Johan Ferrández de Heredia»* de la Universitat de Saragossa i la Comarca de la Llitera, han fet possible la recent publicació de l'anàlisi extensa dels resultats².

La recerca ha estat elaborada per un equip interdisciplinari que integra diversos enfocaments i especialitats: Chabier Gimeno (professor del *Departamento de Psicología y Sociología* de la Universitat de Saragossa), Javier Giralt (professor del *Departamento de Lingüística General e Hispánica* de la Universitat de Saragossa), Miguel Montañés (professor del *Departamento de Psicología y Sociología* de la Universitat de Saragossa), Maria Teresa Moret (professora del *Departamento de Lingüística y Literatura*

Hispánicas de la Universitat de Saragossa), Anchel Reyes (sociòleg i membre del *Seminario Aragonés de Sociolingüística*), Ramon Sistac (professor del Departament de Filologia Catalana i Comunicació de la Universitat de Lleida), Joan Solé (tècnic de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya), Natxo Sorolla (coordinador de l'equip i professor de sociologia a la Universitat Rovira i Virgili) i Anna Torrijos (tècnica de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya).

A partir de les dades de l'estudi en conjunt, s'observa que el català encara gaudeix a la Franja d'una vitalitat quasi insòlita, perquè la comparació dels resultats de les enquestes dels anys 2004 i 2014 posa de manifest

1 Natxo Sorolla (coord.) et al. (2018): *Llengua i societat a la Franja. Anàlisi de l'Enquestad'usos lingüístics(2004-2014)*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza <<http://puz.unizar.es/>>.

2 Enllaç: <http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_diffusio/publicacions_en_linia/btpl_col/eulf2014/>.

que, en tots els àmbits examinats, l'ús del català ha experimentat un retrocés. És cert que la llengua es percep com a predominant al carrer i, en relació amb els altres territoris de parla catalana, manté un nivell elevat en el seu ús oral, però en cap altre d'aquests territoris el català no ha experimentat un descens tan ràpid en la seva utilització i el seu coneixement en aquest període de deu anys.

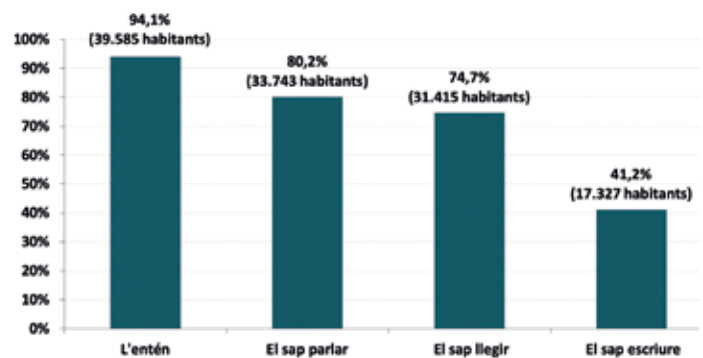
El desencadenant d'aquesta davallada ha estat la transformació demogràfica ocasionada per l'arribada massiva de població forània, bàsicament estrangera i al·lòglota (sense oblidar, d'altra banda, que ha continuat l'èxode de les zones rurals cap a les localitats grans i les ciutats, sobretot de la gent més jove i amb estudis superiors). Tanmateix, l'estudi evidencia que la immigració no és la causa de la caiguda en el coneixement i l'ús del català, perquè els motius són realment més pregons, dels quals cal remarcar-ne dos: 1) l'actitud contemporitzadora i adaptable dels catalanoparlants davant els interlocutors de castellà o d'altres llengües, fet que aguditza el retrocés del català; i 2) l'estatus legal i social de la llengua, que l'ha privada d'una peremptòria normalització en àmbits com l'escola, l'Administració pública local o la sanitat. I, malgrat que les dades certifiquen que la transmissió generacional encara es manté en línies generals, la inexistència d'una normalització planificada del català a la Franja està obrint el camí cap a la substitució lingüística.

Si fem atenció als coneixements lingüístics, direm que les dades confirmen que el 94,1% dels enquestats declara entendre el català, el 80,2% saber-lo parlar, el 74,7% saber-lo llegir i el 41% saber-lo escriure. Aquests percentatges certifiquen, un cop més, que l'ús del català a la Franja és bàsicament oral, situació que no ha de sorprendre si tenim en compte que només hi té una presència quasi testimonial en l'àmbit escolar i, a més, com a matèria optativa. La Franja, però, és un dels territoris on hi ha un nombre més elevat de persones que saben parlar el català, encara que les diferències amb Catalunya, Andorra, les Illes Balears i el País Valencià s'hagin retallat sensiblement en comparació amb èpoques precedents. Segons les dades, l'edat és un factor determinant que actua sobre el coneixement: els índexs més alts de parlants de català es donen en els grups de major edat, mentre que, al contrari, els coneixements de la llengua escrita s'incrementen en les edats més joves. Aquesta situació pareix estar relacionada, d'una banda, amb la composició demogràfica —el sector de població gran és el que majoritàriament ha nascut a la Franja i és de llengua inicial catalana— i, de l'altra, amb la tímida presència escolar del català, que, a pesar de les dificultats, ofereix resultats positius. També és possible que

els coneixements de llengua escrita s'hagin incrementat a través d'alguns serveis rebuts des de Catalunya (o directament a Catalunya), i per l'augment de la presència del català a internet i a les xarxes socials. Així mateix, pel que fa a la capacitat lecto-escriptora, cal tenir en compte el nivell d'estudis, perquè les habilitats màximes es donen en el grup amb estudis universitaris (gens estrany, perquè una gran part dels enquestats els han cursat a Catalunya). Quant a l'evolució en el període 2004-2014, si bé el coneixement oral es manté alt, la capacitat de parlar s'ha reduït en 8,4 punts percentuals, i la d'entendre, en 4,6 punts, disminució que sí que sembla tenir relació directa amb l'augment de la població immigrada; en canvi, el coneixement de la llengua escrita ha millorat sensiblement: el percentatge de saber escriure ascendeix en 11,5 punts i en 2,4 el de saber llegir, pujada que, com s'ha assenyalat, pot ser motivada per l'estudi del català.

Gràfic 1. Coneixement de català

Font: Sorolla *et al.* (2018: 51).

Sobre l'estatus de la llengua a la Franja, els conceptes de llengua inicial, llengua d'identificació i llengua habitual permeten de detectar les tendències evolutives, integradores o no, en temps aparent, al marge de les comparatives que es poden establir entre els anys 2004 i 2014.

Respecte a la llengua inicial, el 52% declara tenir el català, el 33,8% el castellà, l'11,6% d'altres i el 2,5% el català i el castellà d'una manera igual. Hom adverteix, doncs, un retrocés del català i un ascens del castellà en relació amb les dades de les enquestes del 2004, que donaven al català un 71,1%, al castellà un 26,6%, a altres llengües un 0,4% i el 1,8% es declaraven bilingües. Aquesta minoració del català pot explicar-se principalment per la presència dels darrers anys d'hispanòfons nascuts fora de la Franja i pel creixement del grup amb altres llengües, encara que podria ser l'inici d'un cert abandó de la llengua o de la seva transmissió generacional, ja que una pèrdua de gairebé 19 punts no es justifica només amb la caiguda puntual de la població nascuda a la Franja o en territoris de parla catalana. El fet que la proporció de

persones que tenen el català com a L1 sigui superior en els grups de més edat i baixi entre els més joves d'una manera inversament proporcional al castellà, sembla que també és un indicatiu en la mateixa direcció.

Pel que fa a la llengua d'identificació, les dades no divergeixen gaire de les anteriors: 50,7% català, 38,6% castellà, 8,0% altres llengües, i 2,7% català i castellà d'igual manera. S'observa, doncs, en relació amb la llengua inicial, un lleuger descens del català i un augment del castellà, la qual cosa assenyalaria que el castellà té un poder real d'atracció sobre els immigrants al·loglots, que no és abandonat pels castellanoparlants d'origen i, alhora, que té un cert poder d'atracció sobre determinats catalanoparlants.

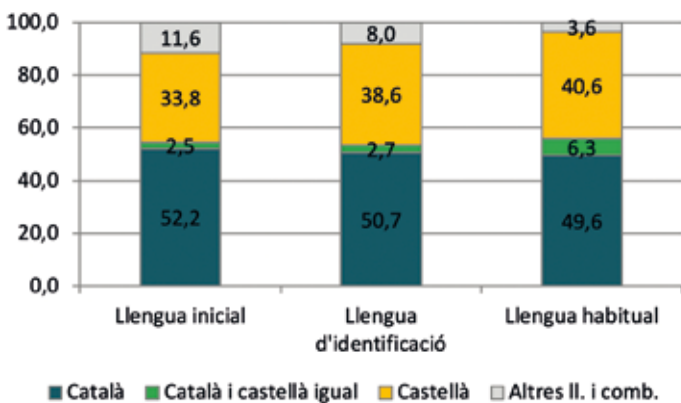
Les dades de la llengua habitual també són semblants, encara que amb un lleuger descens del català sobre els paràmetres anteriors (49,6%) i el consegüent augment del castellà (40,6%). Si bé és cert que la casuística comunicativa i les situacions personals a la Franja poden amagar circumstàncies molt diverses i complexes, és evident que es detecta una més que sensible disminució de l'ús del català en els darrers deu anys, fet sobre el qual haurà incidit també l'absència de l'ús oficial de l'idioma i una minvant utilització pública.

utilitza el català a casa, el 37,7% el castellà, el 7,9% té usos bilingües i el 7,6% altres llengües o combinacions. Quant a la transmissió generacional, sembla haver-hi estabilitat. Entre parlar català amb els avis, amb els progenitors i amb els fills hi ha certa progressió del manteniment de la llengua: 50,5%, 52,7% i 54,7% respectivament. Però, paradoxalment, el castellà també avança: 27,6%, 29,4% i 32,1%. Aquest fet es produeix a costa dels usos bilingües, els quals minven: 10,9%, 6,9% i 3,5%; i de les altres llengües: 11,1%, 11% i 10,1%. A més, en aquest darrer grup s'observa que aquells que trenquen la transmissió de la seva llengua ho fan generalment a favor del castellà.

En canvi, en les interaccions amb la parella els usos s'alteren significativament: el 46% parla en català, el 43,2% en castellà, el 7,2% en altres llengües i el 2,7% fa usos bilingües. La meitat dels qui parlen català amb els pares i en castellà amb la parella recuperen el català amb els fills, però és rellevant el nombre de catalanoparlants que parlen castellà amb la parella i només transmeten aquesta llengua al descendents.

Gràfic 2. Llengua inicial, llengua d'identificació i llengua habitual

Font: Sorolla *et al.* (2018: 84).

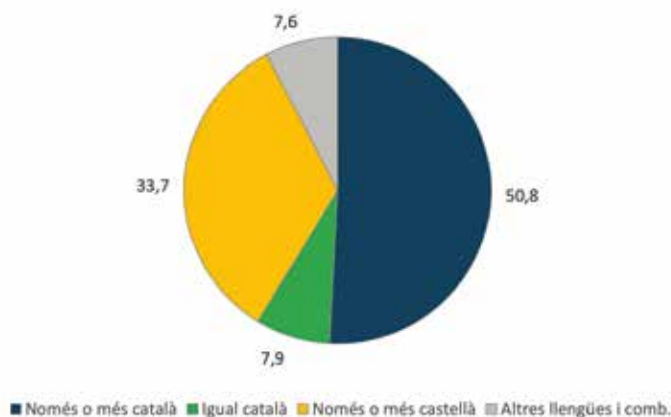

En resum, pot afirmar-se que el català, malgrat la baixada que ha experimentat entre els anys 2004 i 2014, continua essent la llengua inicial en el sector majoritari de la població, la llengua d'identificació principal i també la llengua més habitual, però en els tres paràmetres la presència del castellà puja considerablement, cosa que ens duu a pensar que la capacitat d'atracció del català envers els al·loglots és més aviat limitada.

I què succeeix amb la llengua en l'àmbit familiar? Dins la llar, en xifres absolutes, el 50,8% de la població

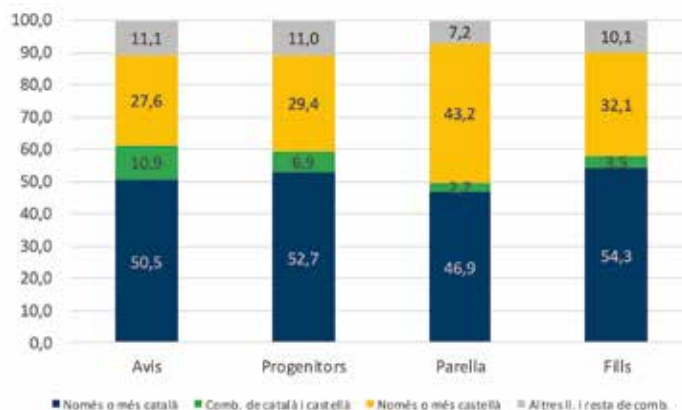
Gràfic 3. Usos lingüístics a la casa

Font: Sorolla *et al.* (2018: 95).

Gràfic 4. Llengua parlada amb els avis, els progenitors, la parella i els fills

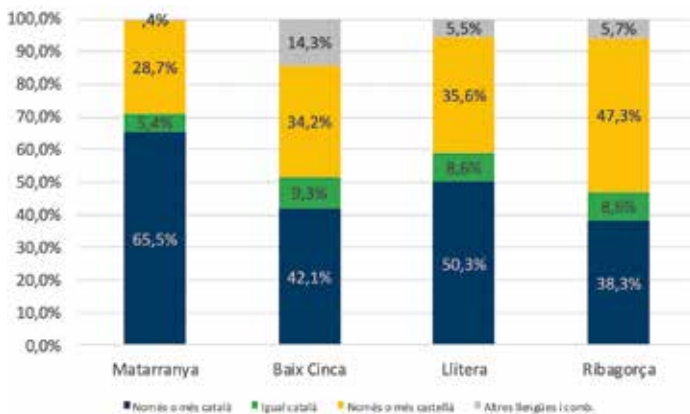
Font: Sorolla *et al.* (2018: 101).

Per grups d'edat, es detecta que la població més gran és la que manté més el català, mentre que entre els més joves l'ús a la llar es redueix. De fet, en el grup dels parlants de 15 a 29 anys, el castellà supera lleugerament el català (44,1% davant el 39,6%), circumstància que pareix estar relacionada amb la composició demogràfica de la població, ja que les proporcions entre gent gran i adults que mantenen el català són similars.

Per àrees geogràfiques, el Matarranya és on el català és més fort a la llar (65,5%), seguit de la Llitera (50,3%), el Baix Cinca (42,1%) i la Ribagorça (38,3%). Aquesta última és l'única comarca on el castellà supera el català (47,3% castellà, 38,3% català, 8,6% usos bilingües i 5,7% altres). Com s'indica en l'estudi, cal tenir present en aquest punt el pes que deu tenir la degradació i pèrdua de la llengua en els parlars de transició dins les comarques de la Ribagorça i la Llitera, els quals no es discriminen en l'estudi i presenten una situació sociolingüística molt més complexa.

Gràfic 5. Llengua parlada a casa, per comarques Font: Sorolla *et al.* (2018: 107).

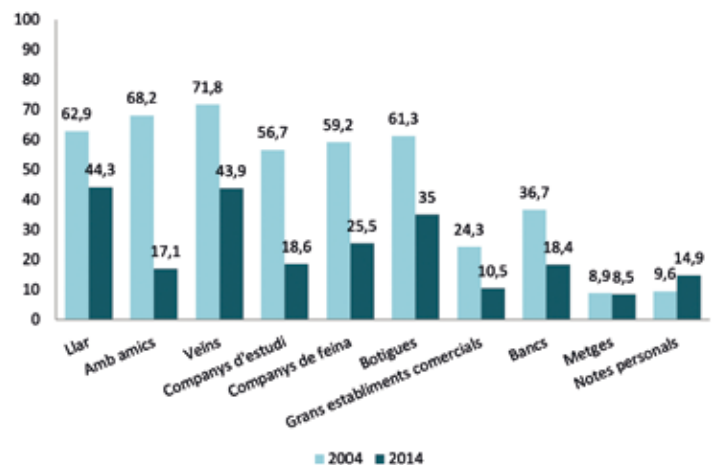
Pot dir-se, en general, que hi ha certa estabilitat en la transmissió generacional entre catalanoparlants, encara que el seu nombre minva; a més, el castellà augmenta la seva presència com a llengua de la llar; i el català, tot i mantenir-se, no aconsegueix els avenços que experimenta en altres territoris catalanòfons, la qual cosa pot generar, si continua la mateixa progressió, una minorització de la llengua en l'àmbit familiar, la qual és el pas previ a la substitució lingüística.

Pel que fa als usos interpersonals, hi trobem novament una mitjana en l'emprament oral del català (49,9%) lleugerament superior a la del castellà (46,5%), amb un 3,6% d'ús de llengües estrangeres. Tanmateix, sorprèn el gran descens en relació amb l'enquesta del 2004, atès que el català cau de l'ordre de 14 punts,

mentre que el castellà en puja 11, i les altres llengües més de 3. És evident que els catalanoparlants són els qui utilitzen habitualment el català, i que els castellanoparlants mantenen el castellà. Però la diferència bàsica entre aquests dos grups és que els parlants de castellà no solen emprar el català gairebé mai, mentre que el catalanoparlants usen el castellà en multitud d'ocasions; i aquests darrers, davant un interlocutor castellanoparlant o parlant d'una altra llengua, convergeixen al castellà. Aquesta manca de reciprocitat es tradueix en el fet que només un 9,4% dels enquestats afirma que no parla mai en castellà, enfront del 22,8% que diu que no empra mai el català.

El català preval en les comunicacions privades —la llar, els amics i els veïns—, però el seu ús baixa clarament amb els companys d'estudis o de feina. En els àmbits públics, predomina el castellà, potser amb l'única excepció de les botigues i l'Administració local, on hi ha cert equilibri. Però el castellà es dispara en les altres administracions públiques, els bancs i caixes d'estalvis, les grans superfícies comercials, la sanitat i l'educació. En general, el catalanoparlant de la Franja s'adapta a la llengua de l'interlocutor, cosa que no succeeix en sentit contrari. Aquest és un procés que, segons augmenta el nombre de castellanoparlants, actua decididament en contra de l'ús públic del català i en compromet el futur.

Gràfic 6. Ús del català per àmbits, 2004-2014 Font: Sorolla *et al.* (2018: 132).

En el camp de les actituds i representacions, les dades que fan referència a la llengua inicial en converses desmotren que el 38,1% les comença sempre en català, el 23,85% ho fa sovint, el 17,9% poques vegades i el 20,2% no ho fa mai. A més, si comparem els resultats amb els del 2004, es comprova que s'ha triplicat el nombre de persones que no s'adrecen a ningú en català, que s'ha duplicat la xifra dels qui mantenen el castellà i que ha baixat en 19 punts el percentatge d'aquells que mantenen el català.

Quant a la percepció sobre la unitat de la llengua i, concretament, en resposta a la pregunta sobre si es parla el mateix idioma a Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears i la Franja d'Aragó, si sumem els qui estan totalment d'acord amb l'enunciat o més aviat d'acord, ens dona un 79,9%; d'altra banda, els qui hi estan parcialment en desacord o totalment en desacord arriben al 18,3%, xifra que augmenta quasi 8 punts en comparació amb les dades del 2004. Aquesta actitud resulta contradictòria amb el canvi espectacular que es palesa en la denominació de la llengua, ja que el 45,6% respon espontàniament que el nom de la llengua és català, davant el 20,6% en el 2004; el 27,7%, utilitza denominacions gentilícies locals (*favarol, fragatí, mequinensà, lliterà*, etc.), enfront del 35,6% en el 2004; i només el 26,7 % empra denominacions pejoratives (com *xapurreat*), davant el 35,6 % en el 2004. Veiem, doncs, que el nom de «català» ha augmentat 25 punts en 10 anys, un ascens que haurà estat afavorit per circumstàncies com l'ensenyament de la llengua entre els més joves, l'augment generalitzat del nivell d'estudis, la tasca pedagògica de les associacions, les relacions continuades amb Catalunya i el País Valencià, i fins i tot algunes polèmiques —i errònies— polítiques implementades pel Govern d'Aragó en determinades èpoques.

Malgrat el descens que està experimentat l'ús del català a la Franja, l'estudi conclou que es poden detectar alguns signes esperançadors, com poden ser: el manteniment de la transmissió generacional; l'augment de la capacitat de lectura i escriptura, sobretot entre els més joves; la creació de nous àmbits d'utilització del català, especialment a internet i les xarxes socials; i, per descomptat, el fet que el glòtonim «català» hagi guanyat terreny, la qual cosa fa palès un canvi d'estatus important de la llengua. Per primera vegada es constata que, per a un percentatge considerable de la població de la Franja (gairebé la

meitat), allò que s'hi parla ja no és un *xapurreat* (i semblants), sinó una llengua digna, compartida amb els seus conveïns i per un univers potencial de més de deu milions de persones. Els prejudicis dels parlants envers la seva llengua minven, el valor patrimonial que li atorguen és cada vegada més gran i deixen de considerar-la com un entrebanc per a reconèixer-se com a aragonesos. No obstant això, el procés és molt lent i encara massa incipient, i el temps hi va en contra.

Tanquem aquesta contribució amb les encertades paraules que culminen *Llengua i societat a la Franja*, tota una síntesi d'allò que suposa el català per a la Franja i els seus habitants, i d'allò que la Franja suposa per a l'Aragó i l'àmbit catalanoparlant (Sorolla *et al.*, 2018: 181):

La normalització d'un idioma, o la reversió de la seua substitució, no és un afer de cultura o de patrimoni; és una qüestió altament estratègica que afecta tota la societat, i que té implicacions des de les ciències al desenvolupament econòmic. És per això que les polítiques lingüístiques no han de ser sectorials, sinó transversals, i demana grans consensos. La inversió econòmica és molt important, imprescindible; però encara ho és més la capacitat de diàleg, la pedagogia, la informació i, no cal dir-ho, l'empatia. Quan les coses s'expliquen bé, com a mínim algunes reticències desapareixen. Es poden explorar experiències molt diverses en aquest sentit, tant a Europa com a la resta del món, amb grans èxits i també amb algun fracàs. La Franja és molt important per a Aragó i també ho és per a la catalanofonia en el seu conjunt, però encara ho és més per als seus habitants, encara que a camins els costa verbalitzar-ho. I, tanmateix, no és el melic del món. ■